

*Р. Қ. Джиембаев, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)*

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауы контекстіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету және келешекте адам құқығын қамтамасыз ету

Аннотация. Мақалада автор Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауы контекстіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету және келешекте адам құқығын қамтамасыз ету мәселелерін қарастырған.

Түйін сөздер: Цифрлық Қазақстан, Президент, Үкімет, Жолдау, жол картасы, капитал, электронды төлем, сыбайлас жемқорлық, IT-сфера, карточка, инфраструктура, ақша купюры, онлайн-сауда, ұтқыр банкинг және цифрлық сервистер.

Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауын сараптай отырып, оның мазмұнындағы көптеген тезистер логикалық тұрғыда оның алдында айтылған сөздерінің жалғасы болып келетіндігіне басты назар аудару қажет. Президент Үкіметке қысқартуға ұшыраған азаматтардың, жұмыссыз қалған қазақстандықтардың басым көпшілігінің мамандық алу мүмкіндіктері аясында «Жұмыспен қамтудың жол картасы — 2020» бағдарламасын одан әрі іске асыру бағдарламасына, сонымен қатар кәсіби қайта даярлықтан өту мүмкіншілігіне қатысты нақты тапсырмалар берді. Жұмыспен қамту және жұмысқа тұрғызу бойынша орталықтардың жұмыстарын одан әрі оңтайландыру, бұқаралық кәсіпкершілікті қолдаудың инструменттерін жетілдіру, мемлекеттік қызмет көрсету процестерін және микрокредиттеу бағдарламасын одан әрі дамытудың қажеттілігі белгіленді.

Осы тұрғыда жарияланымға берілген құжат еліміздің болашақтағы экономикасын дамытуға және оның бүгінгі таңдағы жағдайын сараптауға арналған. Сонымен қатар Елбасымыздың сөйлеген сөздерінің маңыздылығын атап айтқан жөн. Оның мәні таңдап алынған саяси курстың жолын ұстау, үш тілділікті дамыту, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру және адам құқығы институтын одан әрі жетілдірумен қорытындыланады. Президенттің адам құқығын сақтауға кепілдік беретін конституциялық функциясы оның стратегиясының негізі және Жолдауда қойылған мақсатқа қол жеткізу жолындағы тұрақтылықтың кепілі болып табылатыны айқын.

Таңдап алынған курс бойынша Ұлт көшбасшысының жолын ұстану — әрқашан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыруды қамтамасыз етуде, заңдылық тәртібін бекітуде және мемлекеттік тәртіпті [і] сақтауда ең белсенді тәжірибелік рөл атқаратындығымен көрінеді.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев әрқашан көпшіліктің алдында біздің мемлекетіміздің көпұлттылығын және көптілділігін, келешекте әлемді азаматтық және конфессияаралық тұрғыда сақтаудың қажеттілігін атап айтып өтеді. Мысалы, оның «Біз, өздеріңізге белгілі, үш тілде оқытуды белгіледік, бұдан шықпауымыз қажет» деген сөздері үлкен әсер берді.

Мәдениет министріне заң бар екендігін, бірақ кейбір шенеуніктер алға аттап өтіп, барлығын қазақ тілінде сөйлеуге мәжбүрлейтінін айтқым келеді. Бірақ біз көпұлтты елміз және біз бұл фактіні қабылдадық. Прокурорларға егер азамат орыс тілінде сөйлесе, оның оған берген жауабы да орыс тілінде болуы қажет екендігін айтқым келеді [ii]. Осы тұрғыда, болашақта әрбір қазақстандық кез келген үш тілде сауатты жауап бере алады.

Шындығында, біздің мемлекетіміздің өзіндік ерекшелігі және біздің қоғамымыздың бірегейлігі үлкен мақтаныш туғызады. Тіпті басқа мәдениеттің өкілі америкалық зерттеуші Марта Олкотт «Қазақтар» кітабындағы «Қазақстанның болашағындағы Н. Ә. Назарбаевтың орны» атты соңғы тарауында кең ауқымды жанжалдық әлеуетке [iii] қарамастан Қазақстан өзінің тұрақтылығын және бейбіт жағдайын сақтап қалды деп таң қалды.

Қарастырылатын Жолдауда бүгінгі таңдағы негізгі басымдылықтың бірі ретінде — Ұлт көшбасшысы экономиканы жаңашылдандырудың жеделдетілген технологиясы қажет деп көрсетті. Осыған орай Үкіметке «Цифрлық Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеп, қабылдау қажеттілігі жөнінде тапсырма берілді. Осының аясында бірінші кезекте онлайн-сауда, ұтқыр банкинг және цифрлық сервис [iv] сияқты бағыттарды одан әрі дамытуды қамтамасыз ету қажет.

Бірақ адам құқығы мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету мәселесі қалайша «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру контекстінде қарастырылуы мүмкін?

Біріншіден, сыбайлас жемқорлық сияқты құбылыс тек әлеуметтік әділеттілік, адам құқығы, демократия және құқықтық мемлекет институттарына ғана емес, сонымен қатар еліміздің экономикасына, оның тұрақты дамуына және әлеуметтік тұрақтылығына да қауіп тудыратынын атап айтқан жөн.

Екіншіден, онлайн-сауда, ұтқыр банкинг және цифрлық сервистерді одан әрі дамыту қағаз ақша банкноттарын аз қолдануға және жергілікті халыққа пластикалық карталарды кеңінен қолдануға мүмкіндік беретінін айтқымыз келеді.

Бұл қалай сыбайлас жемқорлық жағдайына әсер етуі мүмкін?

Жауап — тікелей тұрғыда. Электрондық төлемдерді қадағалау қолма-қол қаражаттан гөрі қарапайым болып келеді, сондықтан қаржылық айла-шарғымен күрес одан да тиімдірек болғаны жөн. Қолма-қол қаржысыз төлеу бүгінгі таңдағы кейбір бақылаусыз қалған бизнестің белгілі себептерін «көлеңкеден» алып шығуға мүмкіндік береді, себебі оның қаржылық айналымы салық төлеушілерге белгілі болуы мүмкін.

Осыған ұқсас идеялар әлемдік практикада жалпы үрдіс болып табылады. Ал бұл өз кезегінде Ұлт көшбасшысы осы салада көптеген мемлекеттердің озық тәжірибесін нақты ұстанып отырғандығын көрсетеді.

Мысалы, Норвегияда сыбайлас жемқорлық пен қаржылық айла-шарғылармен күресу мақсатында 2020 жылға қарай барлық қолма-қол ақшалар қолданыстан шығуы мүмкін [v]. Скандинавия мемлекеті 2016 жылғы халықаралық рейтингіге сәйкес ең төменгі жемқорлық деңгейі бойынша алғашқы он елдің қатарына енеді [vi].

Сарапшылар Норвегияның осындай сәттілік құпиясы оның жариялығы мен ашықтығында деп есептейді. Сонымен қатар әлемнің және Европаның көптеген елдерінде мемлекеттік бюджеттегі қаражатты ысырап ету және мемлекеттік сатып алуға байланысты барлық құжаттамалар жалпыға қол жетімді болып табылады. Бұл интернетте және БАҚ баспаханасында басылып шығып, жарияланады және әрбір азамат қанша ақша жұмсалғанын білуге қызығушылық таныта алады. Бұның жариялығы мен ашықтығы тек мемлекеттік сатып алуға ғана емес, сонымен қатар шенеуніктердің кірістеріне де қатысты болады. Барлық лауазымды тұлғалардың банк есептері мен жалақысы туралы мәліметтер жергілікті салық қызметінің сайтында ашық тұрады. Осындай жүйе жемқорлардың пайда болуына қиындық туғызады. Мысалы, егер ашық қол жетімділікте бар, осындай шығындарды жаба алмайтын кіріс туралы мәліметтері [vii] бар үйді сатып алуды қалай түсіндіруге болады?

Сонымен қатар Үндістанды мысалға алуға болады, онда ХВҚ (халықаралық валюта қоры) сарапшыларының бағасы бойынша көлеңкелі ақша айналымы ЖІӨ (жалпы ішкі өнімнің) кемінде 20 % құрайды, бұл өз кезегінде бағаның өсуіне итермелейді және ақшаның құнсыздануына әкеліп соғады. Сондықтан қалалық жердің тұрғындары банк есебін және пластикалық карталарды көбірек қолдануға дайын екендіктерін көрсетеді. Көлеңкелі экономикаға қарсы әрекет ету мақсатында ел үкіметі ең көп қолданылатын ақша купюраларын шығару туралы шешім қабылдады. Осы бағытта нақты жетістіктер бар. Мысалы, Швейцарияда соңғы 15 жылда үндістан салымының жалпы саны айтарлықтай төмендеді, ал Үндістан шекарадан шығарылған, аса үлкен ақша қоры бар елдердің рейтингісінен 37 орыннан 75 орынға төмендеді [viii]. Үндістанда кең ауқымды айла-шарғыларды жүзеге асыру күрделене түсті.

Бірақ аталған практиканы іске асыру барысында Үндістан — өз халқының басым көпшілігі тұратын ауылдық жерлерде карточкаларды қолдану инфраструктурасының дамымауы, келеңсіз жағдайларға әкеліп соқтырған қолма-қол ақша төлейтін базарлардың кеңінен танымалдығы сияқты бірқатар мәселелерге келіп тірелді [ix].

Жоғарыда көрсетілген Үндістанның тәжірибесін ескере отырып, Қазақстан осыған ұқсас бағдарламаны біртіндеп іске асыратын болады. Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына Жолдауында Үкіметке ең алдымен біздің заңнаманы жаңа ақиқатқа, шындыққа бейімдеу, коммуникацияларды одан әрі дамытуды қамтамасыз ету керектігін және инфраструктураға барлық жерде қол жетімді болу қажеттілігін айтып өтті. IT-сфераны дамыту туралы мәселені Үкімет ерекше бақылауда ұстағаны жөн.

Осы орайда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру алдағы уақытта шетелге шығатын капиталды бақылауға, қаржылық айла-шарғылардың алдын алып, кез келген электрондық төлемдерді қадағалауға, шенеуніктердің қолдарына келіп түсетін айла-амалдарға мәселе туғызып, тіпті тұрмыстық деңгейде сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын алуға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Малиновский В. А. Глава государства суверенного Казахстана. — Алматы, 1998.

-
2. http://total.kz/politics/kazakhstan/2016/02/16/prezident_poruchil_pokazatelno_uvolyat_rabotnikov_kto_namerenno_otvechaet_russkogovoryaschim_na_kazahskom#begin_st
 3. Олкотт М. Б. 12 мифов о Центральной Азии. — М., 2001.
 4. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g
 5. <http://askjournal.ru/journal/item/norvegiya-kogda-vse-prozrachno-korrupcii-net-mesta>
 6. Gotoroad.ru/best/corruption
 7. <https://sweden.ru/ljudi/provesti-chertu-kak-v-shvecii-boryutsya-s-korrupciej/>
 8. <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=3204&type=news>
 9. <https://kapital.kz/finance/58606/kazahstan-ne-gotov-k-otkazu-ot-nalichnyh.html>

Резюме

В статье рассматриваются некоторые вопросы обеспечения прав человека и противодействие коррупции в свете Послания Президента Республики Казахстан.

Resume

In the given article the author investigates some questions concerning human rights and fight against corruption in the light of President's message to the nation.